

Artikel

Nog een slag te slaan

De uitdaging van creatief en verantwoord AI-gebruik

Machine learning', 'deep learning' of 'nieuwe technologie': in mijn theorielessen aan St. Joost zoek ik naar synoniemen voor AI. Ik probeer het fenomeen een plek te geven in het curriculum, hoewel veel studenten er niet voor warmlopen. Hoe komt dat eigenlijk?

Mijn studenten en ik hebben de indruk dat er grofweg twee redenen zijn voor het ongemak rond AI. Enerzijds is er de groep studenten die bang is misschien overbodig te worden. Maken zij nog wel kans op de arbeidsmarkt als AI-generator Midjourney in een paar seconden beeld kan produceren? Deze studenten voelen vaak afkeer jegens de steeds machtiger wordende big tech, die inmiddels onderdeel uitmaakt van een politiek geluid waar zij meestal niet achter staan. Daardoor neigen ze naar een (ambachtelijke) tegenreactie. De digitale camera laten sommige studenten liggen, ze vragen wanneer de doka open is. Deze studenten hebben wat mij betreft een punt: digitaal kapitalisme is een hedendaagse realiteit geworden. Onze data faciliteren een parallelle werkelijkheid die de basis vormt van verdienmodellen die maatschappelijke ongelijkheid in de hand werken. Tegelijkertijd doet de hang naar ambacht denken aan de tegenreactie op de opkomst van fotografie als kunstmedium aan het eind van de 19de eeuw. Waar mensen toen bang waren dat fotografie het einde van de ambachtelijke schilderkunst betekende,

leeft 150 jaar later de angst dat AI het einde van de fotografie zal zijn.

Een andere groep studenten heeft wel oren naar generatieve AI en weet er behoorlijk wat van, maar doet haar kennis vooral op buiten de muren van het geïnstitutionaliseerde onderwijs. Op sociale media, fora of websites vinden ze uit hoe de generatoren functioneren en proberen ze die in te zetten voor hun werk. Ze willen echter niet het risico lopen door docenten afgerekend te worden op het gebruik van beeldgeneratoren of ChatGPT. Over het gebruik van AI is namelijk nog geen duidelijk verhaal ontwikkeld op de academie, in de wetenschap of het werkveld evenmin. Sterker nog: er zijn in de praktijk genoeg voorbeelden te vinden van *AI-shaming*, waarbij met een schuin oog wordt gekeken naar mensen die AI openlijk gebruiken. Bij deze groep studenten voel ik me soms de vertegenwoordiger van een conservatieve opvatting waarin nieuwe technologie 'slecht' zou zijn, alsof ze aan mij moeten bewijzen 'echt hard gewerkt' te hebben. Daar zit een kern van waarheid in: los van dat ik big tech angstaanjagend en moreel vaak verwerpelijk vind, gaat het mij in het kunstonderwijs meer om het onderzoek en het proces van een student dan om het resultaat. Het kan mooi zijn dat generatieve AI daar een actieve rol in speelt, mits er een open gesprek over wordt gevoerd.

Het onderwijs mist vaak de wendbaarheid

Eva van den Boogaard

De term 'AI' roept bij veel studenten weerstand op. Volgens Eva van den Boogaard, die als kunsttheoriedocent is verbonden aan St. Joost School of Art & Design in Breda, verdienen de technologische ontwikkelingen rondom kunstmatige intelligentie desondanks een plek in haar lessen aan fotografie- en filmstudenten. De ontwikkelingen zijn nu eenmaal invloedrijk en hebben een weerslag op veel professionals, waaronder creatieve makers.

om tijdig mee te bewegen met technologische ontwikkelingen die zich in rap tempo voltrekken. Docenten besteden op eigen initiatief wel aandacht aan AI in hun lessen. Er bestaat brede consensus dat we 'iets' moeten met de opkomst van generatieve AI, die makers en docenten niet zal vervangen, maar onze manier van werken en kijken wel zal veranderen. En daarop moeten we in het kunstonderwijs anticiperen.

Didactiek en inhoud

Niet alleen binnen de kunsteducatie stoeien we met de komst van generatieve AI, de hele onderwijswereld heeft een slag te slaan. Bij schrijfp opdrachten toets je vaak niet meer de competenties van de student op het gebied van argumentatie, onderzoek of deskresearch, maar de vaardigheden van een student om de juiste prompts in te voeren in ChatGPT. Misschien is de ontwikkeling vergelijkbaar met de komst van het internet, waarbij opnieuw gekeken moest worden naar de manier waarop studenten informatie vergaarden en docenten snel wegwijs moesten worden in manieren om dit nieuwe fenomeen zinvol en verantwoord te gebruiken. Dat vraagt tijd en denkrumte, die er in de huidige context van grote bezuinigingen in het hoger onderwijs niet altijd zijn.

Wat we studenten formeel kunnen bieden is niet de nieuwste en beste AI-software. Om die

als instelling aan te schaffen, moeten we een langdurig traject doorlopen rondom privacy-wetgeving en tegen de tijd dat een tool in het standaard officepakket is opgenomen, zoals Microsoft Copilot, blijkt ook dat niet genoeg garantie te bieden om daadwerkelijk groen licht te geven. Vooralsnog werken studenten dus praktisch altijd op hun eigen laptop met gratis tools, hoewel ze zich waarschijnlijk niet altijd realiseren dat ze wel degelijk betalen voor de gratis services die ze gebruiken, namelijk met hun data en ideeën.

Studenten zeggen potentie te zien in onderwijs over AI op twee punten. Allereerst in het bewust en verantwoord leren inzetten van de nieuwe technieken in hun werkproces. Ze kunnen niet al te inspirerende klusjes uit handen geven aan AI. Denk aan het maken van een ondertiteling bij een video of het inkleuren van een simpele schets. Zo blijft er meer tijd over voor de menselijke, ambachtelijke afwerking en verdieping van werk die AI niet kan verzorgen.

Daarnaast zetten sommige studenten AI-technieken naar hun hand door technische kennis op te doen waarmee ze zelf bijvoorbeeld algoritmen kunnen trainen of databanken aanleggen. Op die manier kunnen ze AI *customizen* en gebruiken zonder dat ze te veel inleveren op de authenticiteit van hun werkproces. De kunst-academie van Hogeschool Gent (KASK) in →

België biedt daarover workshops aan. Als ontwerper leer je nieuwe technische tools te integreren in je ontwerpproces, zonder dat je als maker je eigenaarschap kwijtraakt. Met open source software laten docenten hun studenten experimenteren. Over ethische consequenties hoeven zij minder bezorgd te zijn in die context, omdat de software op lokale servers draait. Als de werkende wereld toegang heeft tot tools die nog beter zijn dan deze, is het voor je eigen toekomstige praktijk als student waarschijnlijk verstandig om er bekend mee te raken.

De uitdaging voor het kunstonderwijs zit hem in het integreren van generatieve AI in het curriculum. Op dit moment zijn het nog vooral pioniers binnen organisaties die er aandacht aan besteden in keuzemodules of extra-curriculaire programmaonderdelen. Het is een bewerkelijke ontwikkeling die snel gaat, tijd kost (die je als docent vaak niet hebt) en ethische bezwaren oproept. Daarbij weet niemand nog waar de inzet van AI precies op uit gaat draaien; de toekomst waar we studenten op willen voorbereiden lijkt nog onvoorspelbaarder geworden.

Kwaliteit door regie

Een plek in het curriculum waar generatieve AI in ieder geval aandacht zou moeten krijgen, is in lessen over beeldanalyse. Zoals beeldend kunstenaar en docent Rune Peitersen benadrukt: het beeld dat een generator als

Midjourney met een paar klikken op de knop genereert is op het eerste gezicht overtuigend. Maar als je beter kijkt naar welke objecten er nu precies op het beeld voorkomen, versnipperd de digitale werkelijkheid voor je ogen. Wat een mooi lantaarntje lijkt te zijn in een grasveld, is in feite een rechthoekig lichtgeel vlak zonder vlam, glas, omhulsel of andere kenmerken die de gemiddelde lantaarn heeft. De beelden hebben een eigen, nieuwe soort taal, en alleen al in de fouten die AI-generatoren produceren kan artistieke waarde zitten. Kunstenaars en ontwerpers onderscheiden zich van andere gebruikers door hier met een professionele blik naar te kijken. De kwaliteit van het materiaal dat een generator produceert is vaak niet in één keer zo goed dat het een eindproduct kan worden. Ernaar kijken beïnvloedt ons brein al snel, dus het is van belang om als auteur regie te houden over hoe een gegenereerd beeld, geluid of gegenereerde tekst invloed uitoefent op je werk.

Dat is niet altijd even eenvoudig. Onderzoeker Alwin de Rooij van expertisecentrum CARADT nuanceert de veelgehoorde claim dat generatieve AI ons met een paar klikken op de knop op creatieve ideeën brengt: ‘Recent onderzoek¹ toont steeds vaker aan dat het gebruik van generatieve AI op individueel niveau kan helpen om nieuwe ideeën te genereren, maar als we naar de effecten op het niveau van de populatie kijken zien we een grote mate van homogenisering. Wanneer mensen geen AI gebruiken, zien we een veel grotere diversiteit aan ideeën dan wanneer mensen wel generatieve AI gebruiken.’ AI kan ons dus helpen buiten de gebaande paden te denken, maar doet dat voor iedereen op vergelijkbare wijze. De Rooij haalt een nieuw probleem aan: alle ‘creatieve ideeën’ gaan op elkaar lijken zonder dat we dit individueel doorhebben.

Bovenstaande roept vragen op over de lange-termijneffecten van AI-gebruik op creativiteit. Willen we die stimuleren in een maakproces? Kritisch denken, reflecteren en analyseren staan al hoog in het vaandel in het kunstonderwijs, zo blijkt ook uit het nieuwe beroepsprofiel dat door Overleg Beeldende Kunsten (OBK) is opgesteld en dit jaar gepubliceerd wordt. Tegelijkertijd is het belangrijk de complexiteit van die skills onder de aandacht te brengen.

Het onderwijs mist vaak de wendbaarheid om tijdig mee te bewegen met technologische ontwikkelingen die zich in rap tempo voltrekken

Het kritische denken dat we nodig hebben om AI te kunnen gebruiken, is lastig aan te leren in een neoliberale context waarin efficiëntie vooropstaat. Zoals bell hooks aanhaalt in haar boek *Teaching critical thinking* (2009): kritisch denken is een essentiële vaardigheid voor veel professionals, en juist een lastige *skill* om studenten aan te leren. Het kost namelijk tijd en vraagt zowel nieuwsgierigheid als vertraging, dingen waar het huidige maatschappelijke klimaat niet direct toe uitnodigt.

Tijd en aandacht

We moeten het collectieve en kritische leren en maken centraal blijven stellen in het kunstonderwijs. Hoewel kunstonderwijs als primaire taak heeft om studenten voor te bereiden op het werkveld, geeft het kunstonderwijs ook zelf dat werkveld vorm. Met zijn mankracht en maatschappelijke taak kan kunstonderwijs de toekomst mede invulling geven, ook als het gaat om AI. Laat studenten hun eigen route en werkwijze vinden, ook als dat betekent dat er in het (kunst)onderwijs expliciet ruimte moet worden gemaakt voor 'tegencultuur'. Want het kan een onderbouwde daad van verzet zijn om als kunstenaar bewust niet met nieuwe technologie te willen werken, omdat je tegenstander van de gekapitaliseerde industrie eromheen bent. We zullen samen kritisch moeten doorgronden wat technologische ontwikkelingen teweegbrengen en hoe je iets maakt wat van kwaliteit is. Het is daarom van belang om generatieve AI de klas binnen te halen en om kritische vragen te stellen, én te onderzoeken hoe we AI creatief en (voor zover mogelijk) verantwoord kunnen gebruiken.

Dat is een uitdaging, want het herzien van bijvoorbeeld toetsing en curriculum vraagt tijd en aandacht van zowel studenten als docenten. In de huidige context van grote bezuinigingen in het hoger onderwijs, ligt die tijd niet voor het oprapen.

De langdurige consequenties van AI zijn voor ons allemaal nog gissen. Maar die onwetendheid kan ons juist verbinden. Als studenten en als docenten, als mensen en als makers. •

Dit artikel kwam tot stand bij het Expertisecentrum Art, Design and Technology (CARADT) van Avans Hogeschool.

Noot

- 1 Anderson, B. R., J.H. Shah en M. Kreminski (2024) 'Homogenization effects of large language models on human creative ideation'. In: *Proceedings of the 16th conference on creativity & cognition*; Rooij, A. de en M.M. Biskjaer (2025) 'Has AI surpassed humans in creative idea generation? A meta-analysis'. Op: osf.io/preprints/psyarxiv/, 16 april; Liu, Q. (et al.) (2024) 'When ChatGPT is gone: creativity reverts and homogeneity persists'. Op: arxiv.org, 11 januari.

Eva van den Boogaard is schrijver, lid van studio-collectief Meyboom in Brussel, docent en onderzoeker bij St. Joost School of Art & Design en adviseur culturele projectsubsidies bij Gemeente Utrecht. Fotografie: Joep Photo